ETO: 821.511.141(497.113)-4 CONFERENCE PAPER
821.511.141.09

VIRÁG GÁBOR

IZOLÁLT TESTEK
(Bodor Ádám: Az érsek látogatása)

Isolated Bodies
(Ádám Bodor: Az érsek látogatása / The Archbishop's Visit)

Dolgozatom tárgya a test, a test határai elbizonytalanodásának poetizálódása Bodor Ádám *Az érsek látogatása* című regényében. A szöveg látszólag egységes testén belül rámutatok azokra a (bőr)felületekre, melyek a testpoétikák segítségével egy-egy értelmezési lehetőséget is felvillantanak. A szövegembe beékelődő alcímképződmények afféle tetoválásokként rajzolódnak az interpretálandó szöveg (bőr)felületére, felsértve azt, valamint érzékelhetővé téve struktúrája nyitottságát.

Kulcsszavak: testpoétika, dekonstrukció, Bodor Ádám, kortárs magyar irodalom

(terek)

Mary Douglas, a durkheimiánus antropológusnő szerint a fizikai test a társadalmi test mikrokozmoszaként feleltethető meg. Az emberi testen alapuló, ún. természetes szimbólumok nagyon gyakran felhasználhatóak arra, hogy segítségükkel kifejezzük a társadalmi tapasztalatokat. Ugyanez fordítva is érvényes: az emberi test érzékelésében visszatükröződnek a társadalomról való gondolataink, így, ha megértjük testünk működését, megértjük a társadalom működését is.[1]

Az erősen kötött szerkezetű csoportok tagjai számára, melyek *Az érsek látogatásá*nak tereit is benépesítik, alapvető fontosságú, hogy a testüket elfedő (egyen)ruháik, jellegzetes testszőrzeteik által pontosan kijelöljék a különböző csoportokhoz tartozás határait. Ezáltal a csoportok közötti átjárhatóság lehetősége (pontosabban lehetetlensége), az idegenek távoltartásának kérdése is definiálódik. Ezzel párhuzamosan fontossá válnak a testek határai is, a testhatárokat átlépő abjektek, ezzel együtt az általuk, elsősorban a testnedvek által terjesztett fertőzések elkerülése.

[1] Vö.: Szász Antónia: *Természetes szimbólumok*. Anthropolis, 2005. 1-2., 235–245. l.

A nyál motívuma többszörösen megjelenik a szövegben, az egymástól izolált testek összetartozásának, az elválasztott testek közötti kapcsolatteremtés groteszk lehetőségének szimbólumaként: „Natalia Vidra – írja Kálmán C. György – például nyállal átitatott kendőt csempésztet be férjéhez, aki azután saját nyálával itatja át, s úgy küldi vissza a kendőt: a csókolózás lepusztult, nyomorult, iszonyatos pótléka ez (s a nő számára egyben reménye annak, hogy megfertőződik, s legalább betegként férjével egy helyre kerülhet). Ugyanez a motívum ismétlődik, még groteszkebb formában a »tüdőszűrést« végző Kovács felcserrel."[2]

> *Burduf doktor csak néhány asszonyt vizsgált meg tüzetesebben... Szájukba is hosszasan belebámult, megkocogtatta a gyöngyházfogakat, fürkészte a nyelv két oldalán a nyál csillogó áramait. Volt, aki után Kovács felcser lenyalta a kanalat.*

A Bogdanski Dolina-i hatalom működésének alapját a testek megfelelő izolációja biztosítja. Mind a hatalomban résztvevők – annak gyakorlói és kiszolgálói –, mind a hatalommal szemben állók – pontosabban a hatalom által izolált testek – jól körülhatárolt területeken belül mozognak, a területek közötti átjárhatóság csak a kivételezetteknek, a különleges engedélyekkel rendelkezőknek lehetséges. A körzet, melynek struktúráját az egyre szűkebb és szűkebb koncentrikus körök határozzák meg, maga is zárt terület. A kilépés a körzet lakói számára szinte lehetetlen, a regény cselekménye folyamán ez csupáncsak az énelbeszélő és Gábriel Ventuza számára sikerül, bár ez a siker is megkérdőjelezhető: bizonyos olvasatok szerint a szöveg narratív logikáját egy börtönbeli kihallgatás logikájaként is értelmezhetjük.[3] Bizonyos esetekben a körzetbe való bejutás is lehetetlennek tűnik. A címben beharangozott látogatást éveken keresztül szervezik, az érsek (illetve érsekek) azonban sehogy sem akar megérkezni a területre, akiknek mégis sikerül átlépni a körzet határait, transzállapotba, ötnapos álomba szenderülnek.

A zárt körzetben további zárt körzetekre bukkanunk: elkülönítők, ketrecek, rezervátumok, elszigetelt negyedek világa ez. A várost benépesítő közösségek, a kődobáló szeminaristák, a jehovista remeték, a fodrászüzlet női, a tiraszpoli kutyások, a toloncok a mészégetőkben maguk is ragaszkodnak az egymástól való elzárkózáshoz, saját határaik pontos kijelöléséhez: a szeminaristák kővel dobálják meg a nem közéjük tartozókat, a jehovisták, ha idegennel találkoznak, kiöltik rá nyelvüket.

A tüdőbetegek drótsövénnyel körülvett negyede, mely hol elkülönítőként, hol táborként, hol barakként említődik, nem csak a betegség izolálására, ha-

---

[2] Kálmán C. György: *A szeméthalom tövén*. Élet és Irodalom, 1999. 24., 17. l.

[3] Vö.: Baróthy Zoltán: *Ki a körzetből*. Iskolakultúra, 2002. 12., 90. l.

nem a másként gondolkodók elkülönítésére is szolgál. Az énelbeszélő az általa elkövetett bűn után azért menekül el a városból, mert nem szeretné ebben a negyedben végezni. Mint azt Susan Sontagtól tudjuk, a romantikus haldoklás toposza révén a tüdőbetegség a halál és a szenvedés átesztétizálását szolgálja, de ugyanakkor lehetőséget nyújt a személyiség külső megjelenítésére és egy ismeretelméleti többlet kifejezésére is: „a kor felfogása szerint a tbc-betegség folyamata az, melynek során az ember spirituális része fokozatosan megszabadul a test anyagiságának kényelmetlenségeitől, az egyén átszellemül és megadatik neki a lét legmélyebb átélhetőségének lehetősége, transzcendens tudás birtoklása. »A halandó rész [a test] napról-napra, ízről-ízre sorvad, a szellem pedig könnyedebbé és elevenebbé válik, mert csökken a terhe« – idézi Sontag Dickenst a tbc-ről."[4] A fentiek magyarázatot adhatnak Vidra földrajztanár átszellemült rögeszméire és eszmefuttatásaira, pontosabban a körzet ismérveiről való transzcendens tudás birtoklására, de talán arra is, miért nem marad semmi a Senkowitz-nővérek testéből, miután agyonkövezték őket:

> *Nem maradt azon a helyen semmi, csak két vagy három lapátra való szemét. Nemhogy két halottnak, de még egynek sem nézett ki, némi gőzölgő húsos pép, benne rongycafat, forgács, szilánk.*

(nevek)

„Eleink számára a név maga a személy volt – írja Pozsvai Györgyi a *Sinistra körzet* kapcsán. – Nem konvencionális megjelölésen alapult, hanem a létezőnek a világban, a környezetben betöltött szerepét és helyét fejezte ki. Ennek vonzataként megnevezni annyit tesz, mint a létezőt birtokba venni, birtokolni. Megváltoztatni az illető nevét pedig annyit tesz, mint új személyiséget kényszeríteni rá, jelezni, hogy létét, mint tárgyat birtokba vették, hogy ezentúl valakinek alattvalója, hűbérese."[5] *Az érsek látogatásá*ban valós földrajzi nevek ugyan segítik a terület behatárolását, a Tisza, Jereván, Odessza azonban csak tájékozódási pontokként szolgálhatnak, a szöveg intertextuális utalásai Babilonra és Eufráteszre (azaz Bodor egy korábbi novellájára) egyértelműsítik, hogy a terület kizárólag a fikció határain belül létezhet, belőle csak egy másik szövegbe menekülhetünk.

A regény szövegének zárt világában az információk esetlegesek, sok esetben olvasatunk elbizonytalanítását erősítik. Amíg egy-egy szereplő testéről pontos leírást kapunk, addig sem a névadás, sem a funkciók nem identifikálnak a szövegben, az önazonosság-hiány, az identitászavar mértékét növelik. Maguk a leírt helyek is állandóan „váltogatják" az identitásukat. Attól

---

[4] Horváth Györgyi: *A hiányzó B.* Anonymus, Budapest, 2005, 108. l.
[5] Pozsvai Györgyi: *Bodor Ádám.* Kalligram, Pozsony, 1998, 179. l.

kezdve, hogy egy éjszaka maga a város is átkerült a határ másik oldalára, addig, hogy a Senkowitz udvaron álló vöröskeresztes utánfutó előbb a Vidra házaspár lakóhelye, majd pedig ruhakölcsönző lesz.

A név epikumszervezõ szerepe és mint az identifikáció eszköze különleges figyelmet kellene, hogy érdemeljen, hiszen, ahogyan Dömötör Edit írja: „ez a személyiség identitásának hagyományosan legáltalánosabb specifikuma. *A Sinistra körzet*ben mindenki álnevet kap, névadás és névvesztés, illetve -hiány egyszerre érvényesül. Andrejjel ellentétben *Az érsek látogatása* elbeszélőjének nevét nem ismerjük, ő tehát névtelen vagy nevét vesztett alak, de a név, tegyük hozzá, Andrej esetében is ellentmondásos, hisz mindenkinek »dögcédulát« adnak, így amikor az Andrej Bodor nevet kapja, éppen azt tudjuk meg, nem ez a neve."[6]

*Az érsek látogatásá*ban a narrátornak nem derül ki a neve, míg más szereplők több névvel is rendelkeznek, két neve van Hamzának és két neve van Gábriel Ventuzának is. A jelenség fordítottja, azaz hogy több embernek van egy neve, egy helyen bukkan föl: Gábriel Ventuza szerint a két nővért vőlegény várja, és mindkét férfi neve Robert.

A fentiekben már szóltam róla, hogy a névadás bizonytalansága mellett a testekről pontos leírásokat kapunk: Kosztin archimandritának keskeny a szája, egérszemű, gyors rágása van, két kisujján hosszúra hagyja nőni a körmöt, Mauzi Anies fésülőasszony kibontott haja, mint egy fátyol, ide-oda lebben a melle előtt, szeméremdombján a szőr középen elválasztva, kétfelé fésülve fényesre volt lakkozva. Sorolhatnánk a példákat, azonban nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a Bogdanska Dolina-i hatalom kiszolgálói között két olyan kiemelt fontosságú foglalkozás játssza a főszerepet, melyek pontosan a testek elfedését, elrejtését, megváltoztatását szolgálják.

(ruhák)

A Colentina Dunka tulajdonában levő ruhakölcsönzőben bárki, aki szégyenli külsejét, egy vagy két órára városi öltözéket bérelhet. *Az érsek látogatása* szövegében mindenkit meghatároznak a ruháik, amelyeket éppen viselnek: „Ha valaki kámzsába bújik, ezzel azonnal pappá is változik, akit atyának szólítanak, és aki meggyóntathatja a tüdőgondozó ápoltjait. Gábriel Ventuza ráadásul nem pap, nem is óhitű, de szakállt növeszt, és csuhát ölt, hiszen az uniformis felvétele az odatartozás alapja, éppúgy, mint féltestvére, Hamza kapcsán. Hamza ugyanis nem azért kerül börtönbe, mintha bűnt követett volna el, hanem mert »fölvette egy illető nevét, rabruháját, a szokásait.« A hegyivadászok is levetették a katonai egyenruhát, felvették a papit, és papok lettek. Pap és civil, hívő és nem hívő kategóriája tehát megfelelő ruha

---

[6] Dömötör Edit: *Bodor Ádám: Az érsek látogatása – mint „második regény"*. Bárka, 2002. 1., 77. l.

révén átjárható."[7] A ruhák tehát álruhaként funkcionálnak. *Az érsek látogatásának* divatbemutatóra emlékeztető ruhakavalkádjában – mint arra Baróthy Zoltán mutat rá – az „álruha" kifejezés tökéletesen „elinflálódik", értelmezhetetlenné, egyenesen nevetségessé válik. „Épp ezért azt gondolom – írja Baróthy – az önazonosság megléte szempontjából tökéletesen mindegy, hogy az elbeszélő száműzetése kezdetén »álruhában, ismeretlen vándornak öltözve« hagyja-e el Bogdanski Dolinát, mivel így legfeljebb valamely ideiglenes látszat-létét rejthetné el."[8] Az átöltözéses szerepcserék a regény elbeszélőjénél azért olyan irritálóan reflektálatlanok, mert önismeretlenségében saját (és egész világának) felcserélhetősége is teljesen rejtve marad előtte.

(hajak)

Colentina Dunka másik vállalkozásának, a fodrászatnak a rendeltetésében, valamint a látszólag egyértelmű helyzetű, mindvégig a pópák szakállát, haját fésülő, esetleg körmöt vágó fésülőasszonyok feddhetetlenségében sem lehetünk meggyőződve. Szintén Baróthy Zoltán mutat rá arra, hogy a fésülés mellett (helyett) akár a szó szinonimájával leírt, egészen másféle tevékenység: „kefélés" is folyhat ott azokon az öröknek tűnő délutánokon Colentina Dunka kellemes, árnyas fodrászatában, azokról az órákról nem is beszélve, amikor maga a fésülőasszony megy házhoz a pópákat „fésülni".[9]

A regényben van, akinek semmiféle „szőrzete" nincs, hiszen leégette róla a villám, ezért:

> *Szemöldököt például ceruzával rajzolt magának, reggelenként mindig más- és máshová, ettől minden nap egy kicsit más lett az arca. Nem lehetett betelni vele. A papok legszívesebben vele fésültették magukat, volt, aki csak miatta járt a fodrászatba.*

Mások, történetesen Mauzi Anies kétfelé fésült és belakkozott szeméremszőrzetéről ismerszik meg, a papok haját, szakállát állandóan nyírják és fésülik, szőrgalacsinok hempergőznek a porban. Ahogyan a szövegben több másik, ez is kifordított mítosz: valaha a haj és a szakáll volt a férfiúi erő, sőt az isteni inspiráció jelzése.

Mary Douglas *Két test* című tanulmányában az elvadult hajviseletet mint a társadalmi kontroll gyűlölt formái elleni tiltakozást jellemzi: „Lehetne venni például egy mintát tőzsdeügynökből vagy egyetemi emberekből, elrendezni korcsoportonként, gondosan különbséget téve a hajviselet hosszúsága és rendezetlensége szerint, a haj ziláltságát korrelációba hozva a többé vagy

---

[7] Dömötör Edit: I. m., 79. l.
[8] Baróthy Zoltán: I. m., 87. l.
[9] Vö.: Baróthy Zoltán: I. m., 86. l.

kevésbé hanyag öltözködési stílussal, és hozzárendelni a jólfésültség és borzasság szerinti felosztáshoz preferenciák egész sorát a fogyasztott italoktól a kedvelt találkozóhelyeken keresztül és így tovább. Így lehetne megerősítést találni az előfeltevésre, mely szerint a ziláltsági jegyek maximumával az adott foglalkozás tradicionális normáihoz való kötődés minimuma jár együtt."[10] *Az érsek látogatása* szövegében a jólfésültség alapkövetelménye a hatalomhoz való tartozásnak. A beöltözés, a haj- és szakállviselet mintha amúgy is döntő volna az egyházi szerep szempontjából. Az uniformis megteremti a rendhez tartozás alapját. Gábriel Ventuzának a városba érkezésekor az elbeszélő kámzsás köpenyt ad., valamint azt javasolja, hogy kezdje el azonnal növeszteni a szakállát, mert arra mindeképpen szüksége lesz.

Bombitz Attila olvasata szerint *Az érsek látogatása* szövegében a látogatás megvalósulhatósága helyett az érsekre való várakozás ismétlődő tematizáltsága automatizálódik: „Az érsek neve állandóan változik, funkciója, felsőbbrendűsége azonban mindvégig releváns marad. És így minden egyes fejezet a meg-nem-érkezés, a látogatás meg-nem-története köré bogozza a címhez képest szubtörténetként kezelt Ventuza-történet hajszálgyökereit. Az eperfa alatt fésülő asszonyok, kiknek munkája után késő délutánonként, mint az ökörnyál, hosszú arany szálak lepik el a Bogdanski Dolina-i tájat, mintha a történet szálai kibogozásának lehetetlenségét jelképeznék."[11]

(tükrök)

A regény folyamán többször is megkérdőjeleződik a történet folytonossága. A lehetőség, hogy az egész történet csak egy álom, valamint a többszörös újra- és másként mondás folyamatosan felülírja a cselekményt. A tükörlét időbeli, térbeli, figurális és motivikus meghatározottságán túl kezdettől fogva gyanús az elbeszélő meséjének verifikálhatósága. Bombitz Attila azt is megkérdőjelezi, hogy a szigorúan egyes szám első személyű elbeszéléshez rendelt figurális kép lehet-e egyáltalán egységes. „Nem inkább egy osztódó Énről van itt szó – kérdi –, aki hasonlóan a történet többi figurájához, nemcsak az, amit magáról elárul? A *Sinistra körzet*ben a körzetbe lépve Andrej és a szereplőelbeszélő is, hasonlóan a többi figurához, elveszíti individualitását, arctalan alakokká válnak. Amikor a két nővér Boga Senkowitz előtt áll, a narrátor szavaival szemétté válva, az elutasítja őket. Éles az ellentét a szeméttől bűzlő nővérek és az illatos jereváni idegenek között: e jelenetben szimbolikusan a külvilágból érkező taszítja el a város közegével eggyé vált nővéreit."[12]

A regény szövegében csak a fodrászszalon területén találkozunk tükrökkel. Natalia Vidra, amig a remetéknél él, a tócsák fölé hajolva szépít-

---

[10] Mary Douglas: *Két test*. Lettre,. 1995. ősz, http://www.c3.hu/scripta

[11] Vö.: Bombitz Attila: *Pungák a szélben*. Forrás, 2000. 6., 107–112. l.

[12] Bombitz Attila: I. m., 111. l.

geti magát, és a széltől remegő víz hatására több szemöldököt is rajzol magának, elbizonytalanítva így saját testének és önazonosságának határait. Az énelbeszélő egy törött tükörben bámulja magát, csakugyan átlátni-e a fülcimpámpáján, ahogyan a tiraszpoli kutyások állítják. Colentina Dunka, amikor a jereváni vendégek betérnek fodrászatába, a tükörből néz szembe velük, csak a tükörképeikkel hajlandó beszélgetni. A körzet lakói fejlődésében láthatóan hiányzik a Lacan által emlegetett aha-élmény, az identifikáló tükör-stádium kimaradt a fejlődésükből, így nemcsak Natalia Vidra, hanem a többiek sincsenek tisztában saját testük teljes formájával. Mintha a városból nemcsak a zongorák, villamosok, de a tükrök is eltűntek volna, az ablakok, melyekben tükröződhetnének a testek árnyképei, összetörnek. Ahogyan a szövegben olvashatjuk:

> *Ha valahonnan az emberek elköltöznek, ott egy idő után, csak úgy maguktól kitörnek az ablakok.*

(állati testek)

Dolgozatomban eddig a testekről mint emberi testekről beszéltem. A Bodor-recepció[13] azonban számos esetben felhívja figyelmünket az emberi szereplők következetes animalizálására. A szövegben számos megnevezés állatnévvel történik (szarvasok, szürke gúnárok; ill. tiraszpoli kutyások), és számos emberi megnyilvánulás kap állati színezetet: a kórus próbája zümmögés, Mauzi Anies „megkaparászta" Gábriel Ventuza ajtaját, hogy sebeit nyalogassa, a német Maus ‚egér' szó pedig összecseng a hálókamra egérszagával. Sokatmondó az animális motívumok sorában, hogy az embereket Burduf állatorvos vizsgálja meg.

*Az érsek látogatásá*ban a múltjukkal és jelenükkel küzdő, azt megfogalmazni, énjüket kimondani képtelen lények civilizáció alatti létállapotba taszítottak. A szereplők cselekedetei gyakran hasonlítanak állatok cselekedeteihez. A Senkowitz nővérek ürgék módjára ásnak lyukat az elkülönítő padlójába, Mauzi Anies kutyaként nyalogatja Gábriel Ventuza kezét. „Az emberi szereplők következetes animalizálását a természet antropomorfizálása (vagy animalizálása: »kutyabenge«, »kakukkfű«) kíséri, s mindkét tendenciát támogatják a figuráció azon technikái, melyek a metaforikusan használt állandósult kifejezéseket referenciális értelmükbe fordítják vissza, mindezt úgy azonban, hogy a metaforikus jelentés sem veszít érvényéből."[14] Benedek Anna összefüggést lát aközött is, hogy a Senkowitz nővérek, akik

---

[13] Ezzel kapcsolatban elsősorban lásd Bombitz Attila, Dömötör Edit és Bónus Tibor idézett szövegeit.

[14] Bónus Tibor: *A folytatás mint hipertextus.* http://magyar-irodalom.elte.hu/prae/pr/200111/31.html

egy tyúkketrecben végzik, az ágyuk alatt kapirgált járaton keresztül szöknek meg előzőleg a tüdőszanatóriumból.[15] A tyúkszerűség attribútumai szétterjednek a szövegen különböző tárgyakhoz kötődő kifejezésekbe.

Szövegem zárásaként egy apró adalékkal szolgálnék a testábrázolásokra *Az érsek látogatása* szövege kapcsán, mely az általam ismert szövegek alapján elkerülte az recepció figyelmét: az érsek végül Hamza néven érkezik meg Bogdanski Dolinára. Amennyiben azonosítható azzal a Hamzával, akivel Gabriel Dunka találkozik a börtönben (az eddigiek ismeretében ez egyáltalán nem biztos), teste a következőképpen néz ki: „Bőre, mint valami barlangi halféleségé, áttetsző volt, pofacsontja kicsit világított, körülötte feketén lüktettek a szertefutó erek. Haja selyemből volt, foga üvegből."

Hamza testéhez képest a mitológiából a szövegbe tévedt egyszarvú is csak színezi a testek kavalkádjának a képet, de fikarcnyit sem változtat rajta: ahogyan Hamza testét, a szereplők az ő jelenlétét is természetesnek tekintik, s az egyszarvú ugyanúgy viselkedik, mint bármelyik, a városban esténként gyakorta kujtorgó vadállat, mint a borz vagy a hiúz.

A Bodor-szöveg fiktív világában így az izoláció diktatórikus szándéka ellenére sem alakulnak ki pontos határvonalak a mitológiai, képzeletbeli és valóságos, de sem az emberi, sem az állati testek között.

ISOLATED BODIES

(Ádám Bodor: *Az érsek látogatása / The Archbishop's Visit)*

The subject of my paper is the poeticization of the body and the definability of body boundaries becoming more and more uncertain in the novel *Az érsek látogatása (The Archbishop's Visit)* by Ádám Bodor. I have pointed out those (skin) surfaces on a seemingly uniform body which offer potentiality for interpretation aided by body poetics. The subtitle-like formations inserted into the text assume a tattoo-like shape on the (skin) surface of the text to be interpreted, lacerating it and rendering palpable the openness of its structure.

Keywords: body poetics, deconstruction, Ádám Bodor, contemporary Hungarian literature

[15] L. Benedek Anna: *Jerevánski tangó*. http://www.c3.hu/~torokfurdo/benedek.htm